

УДК 316.645

Ольга РУДЕНКО

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУСПІЛЬНА СТАБІЛЬНІСТЬ»

Надається класифікація суспільної стабільності в межах політологічного підходу; визначаються поняття «суспільна стабільність», «політична стабільність»; розглядаються існуючі класифікації політичної стабільності.

Ключові слова: суспільна система, суспільна стабільність, політична стабільність.

Ольга РУДЕНКО

*Национальная академия государственного управления
при Президенте Украины*

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОДХІД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ОБЩЕСТВЕННАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ»

Дается классификация общественной стабильности в рамках политологического подхода; определяются понятия «общественная стабильность», «политическая стабильность»; рассматриваются существующие классификации политической стабильности.

Ключевые слова: общественная система, общественная стабильность, политическая стабильность.

Olga RUDENKO

*The National Academy of Public Administration,
Office of the President of Ukraine*

CLASSIFICATION OF PUBLIC STABILITY: POLITICAL SCIENCE APPROACH

It is developed classification of public stability in aspect of the politological approach, the definition public stability, political stability is defined, it is considered existing classifications of political stability.

Key words: public system, public stability, political stability.

На сьогодні немає однозначності в трактуванні суспільної стабільності й відповідно відсутня єдина її класифікація. У наукових дослідженнях стабільність розглядається переважно в контексті соціальних систем та суспільного розвитку і передбачає врахування можливостей системи та усіх її компонентів до саморозвитку та самоорганізації, руйнування або удосконалення, сталості та стійкості тощо. Суспільну стабільність з позиції системного підходу визначимо як упорядковану певним чином систему, яка характеризується постійним динамічним розвитком, кожен з елементів якої є відносно самостійним, стійким, цілісним, та перебуває в ієрархічній взаємодії з іншими елементами. Основними елементами системи є в ієрархічній послідовності: свідомісна (ціннісна), політична, економічна, соціальна та культурна (гуманітарна) підсистеми.

Безпосередню основу стабільності становить суспільна, або масова, свідомість, яка є одночасно базовою умовою і механізмом формування та забезпечення суспільної стабільності. Сучасний російський дослідник А. Галкін, розглядаючи масову свідомість як передумову формування стабільності суспільної системи, визначає необхідність наявності в ній феномену політичної довіри, тобто делегування інститутам політичної влади та їх керівникам певних повноважень, що дозволяє реалізовувати формальні владні функції. Такий стан масової свідомості декларує право політичних інститутів на прийняття винятково важливих рішень навіть подекуди за допомогою насильства та готовність підкорятися [6]. Фактично політична стабільність формується під впливом і за наявності єдності масової свідомості. Вона є найсильнішим концентрованим компонентом у процесі формування суспільної стабільності, зважаючи на те, що саме в політичній підсистемі відбувається реалізація владних відносин, формуються і діють суб'єкти державно-управлінської діяльності.

Враховуючи, що переважна більшість досліджень у цій галузі здійснюється на основі політологічного підходу, а для розуміння феномену стабільності суспільної системи винятково важливим є розуміння політичної стабільності, то відповідно саме її класифікацію доречно покласти в основу класифікації суспільної стабільності.

Наше дослідження базується на наукових доробках сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення і тлумачення поняття суспільної стабільності – М. Анохіна, В. Бакуменка, А. Галкіна, Л. Гудкова, А. Гуц, Н. Лапіна, Г. Пастернак-Тарантушенка, Л. Паутової, Д. Соколова; стосовно політичної стабілізації та політичних змін – О. Кіндратець, Н. Мельникової, Ю. Левади, М. Михальченка, О. Павлової. Особлива увага приділена дослідженням, в яких розкривається поняття політичної стабільності та здійснено її класифікацію. Це роботи Л. Гудкова, І. Дзюбика, С. Ісрапілова, О. Кіндратець, О. Крупської, А. Макаричева, О. Павлової, І. Радікова, А. Соловйова та інших науковців.

Мета дослідження полягає в розробці класифікації суспільної стабільності. Відповідно *завданнями дослідження будуть*: вироблення концептуального підходу до поняття політичної стабільності, розгляд її існуючих класифікацій у контексті забезпечення суспільної стабільності, класифікація суспільної стабільності в рамках політологічного підходу.

Політична стабільність у новітньому словнику з політології визначається як стан політичної системи суспільства, система зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерні певна стійкість, єдність і цілісність, здатність до ефективності й конструктивності [9, с. 631]. Сучасні російські дослідники визначають політичну стабільність як таке співвіднесення соціальних груп і політичних сил, за якого жодна зі сторін не може суттєво змінити політичну систему у своїх інтересах. Об'єктивною стороною стабільності є відсутність політичної напруги, а в суб'єктивному плані політична стабільність дозволяє громадянам, які не перебувають в опозиції до існуючої влади, бути в стані безпеки, спокою, впевненості в можливості задоволення своїх потреб, тобто в стані своєрідного політичного комфорту. О. Крупська та О. Павлова також характеризують стан політичної стабільності як спроможність зберігати свою ідентичність, громадянський мир і злагоду на основі досягнення балансу інтересів різних соціальних суб'єктів і політичних сил, своєчасного легітимного вирішення проблем і суперечностей, що виникають [4]. О. Кіндратець говорить, що для збереження стабільності в суспільстві необхідно переконати громадян у здатності влади гарантувати мир і захист життя, незважаючи навіть на можливі небезпеки і не викликаючи при цьому панічних настроїв [3].

Отже, стабільність політичної системи забезпечується стійкістю самої влади, її здатністю до саморозвитку, самовдосконалення та демократичного перетворення, як зазначають українські дослідники. Стабільність влади, у свою чергу, означає зміцнення й розвиток правової основи функціонування політичної системи суспільства як гаранта її демократичного розвитку; постійне демократичне оновлення політичного життя суспільства, розвиток демократичних політичних структур; вільний розвиток усіх елементів політичної системи на основі стабільної визначеності влади і еволюції її розвитку; захист політичних прав і свобод громадян. Влада є гарантом політичного розвитку, ефективності політики в життєдіяльності всього суспільства [10, с. 254]. Водночас дослідження політичної стабільності повинно не лише враховувати існуючий стан владно-політичного розвитку, а, як зазначає А. Макаричев, досліджуватися в «компаративних категоріях», тобто передбачати порівняння зі станом політичного режиму чи системи, в якому вона функціонувала раніше [5, с. 156].

О. Соловійов пропонує політичну стабільність розглядати, головним чином, як нестабільність, тобто стан, якому притаманна ціла низка станів – від відсутності воєн до конкретних соціальних показників, що визначають звичний рівень життя. Дослідник описує стабільність як явище, що характеризує збалансований стан внутрішньо- та зовнішньополітичних відносин і дає можливість використовувати політичні механізми як для утримання досягнутого стану, так і для поширення передумов ефективного функціонування влади і суспільства. Водночас невміння контролювати зміни в політичному середовищі або призводять до нестабільності, або означають власне нестабільність [11].

Відповідно до таких підходів політичну стабільність доцільно визначити як управлінську складову суспільної стабільності і один з важливіших механізмів забезпечення відтворення всіх її складових, що реалізується на рівні державної влади. Структурованість державно-правових відносин, що впливає на розвиток

системи державного управління, їх виняткова важливість у процесі формування політичного простору вимагає типологізації політичної стабільності, в якій повинні бути відображені взаємозв'язки між чинниками, що забезпечують суспільну стабільність, та чинниками, що мають деструктивний характер.

Сучасні російські дослідники вказують на те, що наукова класифікація політичної стабільності створює основу для конкретного дослідження її суб'єктів, видів, станів в умовах сучасного розвитку суспільства та прогнозування його розвитку; забезпечує керівників різного рівня державних і політичних структур методами впливу на основні сфери життєдіяльності суспільства з метою їх оптимізації, допомагає виробленню механізму соціальних загроз; сприяє ефективній зовнішньополітичній діяльності держави, спонукає її керівників знаходити інноваційні методи і засоби в міжнародних відносинах, враховувати геополітичні інтереси [2]. Це пояснює існування значної кількості класифікацій політичної стабільності залежно від обраного критерію.

Так, російські дослідники надають досить широку класифікацію політичної стабільності, поклавши в її основу такі критерії, як сфери впливу, засоби досягнення, ступінь надійності, масштаб або територіальне охоплення [2]. За сферами впливу стабільність поділяють на внутрішню (умови успішного здійснення реформ, спрямованих на якісну трансформацію суспільства і проведення політики з метою досягнення громадянського миру і злагоди, встановлення соціального порядку) і зовнішню (включає політичну і військово-політичну, що реалізуються в міру розгортання співробітництва між різними державами у відстоюванні миру і попередженню військових конфліктів); за способами досягнення – демократична (характеризується відсутністю соціальних потрясінь у суспільстві, сприятливими умовами для розвитку демократії і свободи, гуманістичним вирішенням національних і регіональних проблем) і авторитарна (досягається завдяки пануванню військово-політичних сил і характеризується встановленням диктаторського політичного режиму); за ступенем надійності – стабільність з високим рівнем (демократизація в політичній сфері життя суспільства, глибинність реформ в інтересах усього народу, надійність економічного розвитку та ефективна система соціальних гарантій), середнім рівнем (переважання процесу демократизації суспільства в політичній сфері, відповідність обраного і підтриманого народом стратегічного соціально-економічного курсу шляхам розвитку держави), низьким рівнем (нездатність політичного керівництва держави вирішувати соціально-економічні питання, різке загострення соціальних суперечностей, збідніння більшості населення та збагачення вузького кола корумпованих угруповань); за масштабом або територіальним охопленням – локальна (характерна для мінімальної кількості національно-територіальних або адміністративно-територіальних одиниць, що взаємодіють), регіональна (аналогічна локальній, але передбачає збільшення кількості її носіїв, тобто територіальних утворень, що взаємодіють), загальнофедеральна (передбачає задіяння всіх суб'єктів федерації) та глобальна (відсутність світової війни).

А. Галкін розглядає політичну стабільність через феномен політичної довіри – збереження стабільності в суспільстві передбачає збереження і

нарощування рівня довіри до влади, встановленого режиму, правлячої політичної сили, її лідерів. Автор зазначає, що зниження рівня довіри до критичної межі або, що гірше, нижче неї призводить до активного неприйняття правлячої політичної сили, далі – режиму, і в кінцевому рахунку – влади в цілому. Відповідно виникає спочатку урядова криза, потім – політична і на кінець – державна [6]. Відповідно можна запропонувати класифікацію політичної стабільності за рівнем реалізації влади – урядова, політична, державна.

У сучасних вітчизняних та російських дослідженнях переважно розглядаються основні напрями політики – економічна, соціальна, національна, демографічна, аграрна, культурна, технічна, екологічна, воєнна, геополітика тощо, відповідно до яких класифікація політичної стабільності здійснюється за сферами застосування. За такого підходу можна розробити більш детальну класифікацію, врахувавши засоби досягнення, рівень охоплення, ступінь надійності та суб'єктів управління.

Г. Пастернак-Таранушенко, розглядаючи різні форми стабільності, наголошує на її циклічності, проте в основу формування суспільної стабільності автор покладає процес економічної стабілізації. Він зазначає, що людство, розвиваючись циклічно, проходить певні стадії: за розрухою приходить економічна стабільність, яка з часом забезпечує перехід до політичної стабільності і панування прав громадянина. Але після цього суспільство прямує до нових революційних перетворень, наслідками яких є занепад економіки, втрата значної кількості ресурсів та повне ігнорування прав людини і угруповань. На думку автора, рівень стабільності держави визначається через врівноваження векторів розвитку ментальності, економіки та права. Перевага розвитку ментальності призводить до революційних збурень та перетворень, які характеризуються надвеликими витратами ресурсів, через що держава не встигає їх поновлювати. Держава знесилюється, її розвиток перетворюється на односторонній (найчастіше іде стрімкий розвиток галузей промисловості, які виробляють зброю), громадяни втрачають будь-які права, інтереси держави стають визначальними, громадські та політичні об'єднання і організації припиняють свою діяльність (найчастіше їх до цього примушує влада), дія законодавства (у тому числі і Конституції) припиняється на невизначений термін, не розвиваються культура, освіта, наука, мистецтво, спорт. Зважаючи на це, автор класифікує стабільність так – повна нестабільність (науковці в такому стані рекомендують застосовувати військове управління, здатне врятувати країну, державу або державний устрій чи лад від втрати територій, незалежності тощо), часткова нестабільність (незалежно від того, перемогла держава чи прогнала, після революційних перетворень – воєн, революцій, повалення державного ладу, зміни різновиду економіки тощо, але якщо вона збереглася, усі зусилля спрямовуються на відновлення втрачених ресурсів та економічного стану), динамічна стабільність (на цей час перевага має надаватися економічному управлінню, основною ознакою якого є доцільність витрат та їх надефективність, економічним важелям впливу на громадянина і суспільство; і накопичення економічного потенціалу, зростання добробуту населення, розвиваються освіта, наука, культура, мистецтво, спорт; поновлюється чинність законодавства і конституційних гарантій, права громадянина, зокрема, на

власне життя та майно, на входження до громадських і політичних об'єднань і угруповань). Накопичення економічного потенціалу змушує суспільство значно збільшити увагу до інтересів людини-громадянина, що вимагає іншої якості політичного життя; змінюються інститути влади та механізми їх впливу; використовується політичне управління). Циклічність зазначеної класифікації полягає в тому, що в надрах благополучного суспільства визріває невдоволення, причиною якого є розшарування інтересів окремих груп населення щодо їх положення в суспільстві, невдоволення певних регіонів їх політичним значенням у державі, незадоволення певного кола осіб, енергія яких не знаходить (на їх думку) повного використання та визнання. Сукупна маса збурення досягає критичного значення і спричиняє новий виток розвитку, викликаючи революційні перетворення. Суспільство повертається до стану повної нестабільності [7]. Водночас наведену класифікацію доречно доповнити таким станом, як часткова стабільність, який характеризується поступовим відтворенням економіки, яка ще не спроможна в повному обсязі забезпечити потреби держави, оскільки безпосередньо залежить від ефективності державного керівництва і політичного устрою.

Подекуди класифікацію стабільності здійснюють за типом політичної влади – авторитарна (характеризується встановленням політичного режиму диктаторського типу – їй притаманне нехтування суверенними правами народів, їх національним добробутом, жорстка політична цензура засобів масової інформації, знищення прав і свобод особистості. У міжнародних відносинах авторитарна політична стабільність виявляється в підкоренні одних держав іншими, у підготовці до проведення війни і збройних конфліктів); демократична (характеризується відсутністю соціальних потрясінь у суспільстві – громадянської війни, збройних конфліктів, національних сутичок, економічних криз тощо, сприятливими умовами для розвитку демократії і свободи, гуманістичним вирішенням національних і релігійних проблем); ліберально-демократична (використовує принцип лібералізму і свободи особистості під час прийняття рішень); радикально-авторитарна або комуністична (спирається на ідею рівності під час розподілу благ); консервативна (грунтується на соціальній нерівності); популістська (в основі лежить прагнення до рівності в розподілі благ авторитарним шляхом); авторитарно-консервативна (спрямована на збереження існуючої нерівності) [8].

Класифікація політичної стабільності за ступенем надійності передбачає високий тип (характеризується надійним і стабільним економічним розвитком суспільства, що забезпечує його громадянам високий рівень якості життя та ефективну систему соціальних гарантій); середній тип (передбачає домінування процесу демократизації суспільства в політичній сфері, гуманістичну тенденцію реалізації реформ в інтересах народу; відповідність обраного і підтриманого народом стратегічного соціально-економічного курсу розвитку держави засобами – законодавчим, економічним, соціальним – його досягнення виконавчими органами держави) та низький тип (характерний для періодів різкого загострення соціальних суперечностей, що охоплюють більшість регіонів держави, коли спостерігається поляризація життєвого рівня населення, збідніння

більшості трудового населення і збагачення вузького кола мафіозно-корумпованих груп).

М. Шаповаленко класифікує політичну стабільність за головними суб'єктами її здійснення і виділяє такі види: внутрішньополітична (у свою чергу поділяється на автономну, що становить гармонію інтересів і забезпечується за допомогою легітимної політичної влади, та мобілізаційну, що головним чином враховує інтереси держави і існує завдяки єднанню суспільства проти ворога або за системою примусу), регіональна та міжнародно-політична [9, с. 632].

На наш погляд, наведені класифікації містять багато позитивних елементів, які можуть бути використані в розробці класифікації суспільної стабільності в аспекті політологічного підходу. Також для розробки такої класифікації важливим є врахування механізмів та способів забезпечення стабільності, а також форм дестабілізації. Так, до механізмів сучасні дослідники відносять соціально-політичну згуртованість громадськості навколо державного й політичного керівництва держави; активну підтримку державного курсу – внутрішньополітичного та зовнішньополітичного; демократичні перетворення на всіх рівнях життєдіяльності суспільства; вирішення керівництвом держави будь-яких суперечностей на стадії їх виникнення; домінування в масовій свідомості розуміння того, що державна влада є виразником інтересів народних мас; відсутність воєн; громадянський мир [2]. До способів стабілізації науковці відносять методи, що дозволяють політичному керівництву реалізувати своє функціональне завдання: соціальне маневрування (зміст – послабити колізію між закономірностями функціонування системи та інтересами знедоленої частини суспільства і в результаті звести до належного рівня його негативну політичну орієнтацію; здійснюється за допомогою політичних засобів – діяльність політичних органів, прийняття політичних рішень); політичне маневрування (включає заходи, покликані забезпечити перетворення різних інтересів на політичні орієнтації, що фактично сприяє їх спрощенню. Форми – виявлення компромісу між протидіючими силами, підміна засобів досягнення цілі, зміна політичного актора, створення образу ворога); політичне маніпулювання (практично це всі дії, що використовуються для забезпечення необхідного стану системи; цілеспрямований вплив на масову свідомість через засоби масової комунікації); інтеграція контреліти (дестабілізація суспільної системи значною мірою сприяє формуванню в ній контреліт, які відіграють роль і збудника суспільного невдоволення і авангарду антисистемних рухів); силовий тиск (один із засобів стабілізації системи, найбільш ефективний у системі з примітивною структурою) [1, с. 27 – 33]. До форм дестабілізації належать: криза політичної системи (необов'язково веде до розпаду системи, але потрібні кардинальні міри; відродження стабілізації вимагає перетворення політичних інститутів, перерозподіл функцій влади, зміни політичних сил); політичний (військовий) переворот (одна з крайніх форм кризи політичної системи; обставини, що сприяли дестабілізації, зберігаються, тому потрібні інші засоби для виходу); громадянська війна (це результат неспроможності суспільства встановити внутрішню стабільність); соціальна революція (сили, що діють на користь розпаду системи, мають своїм джерелом не тільки зіткнення інтересів, але й високий ступінь

суперечностей між потребами розвитку суспільного виробництва і сукупністю політичних структур. Якщо революція назріла, їй можна штучно запобігти, але суперечності не будуть усунуті) [1, с. 34 – 36].

Враховуючи специфіку політико-правових відносин у державі та суспільстві, доцільно класифікувати суспільну стабільність (таблиця).

Класифікація суспільної стабільності

Критерій	Тип стабільності
За підсистемами	свідомісна, політична, економічна, соціальна, культурна
За рівнем реалізації влади	парламентська (урядова), політична, адміністративна, державна
За суб'єктами управління	владно-політична, елітарна, партійна, інституційна, громадсько-політична
За функціональним призначенням	інституціональна, контролююча, дистрибутивна, ресурсна, реагуюча, нормативна, комунікативна, інформаційна, моральна
За формою прояву	внутрішня, зовнішня, змішана
За способами організації	організована, природна, стихійна
За типом політичної влади	авторитарна, демократична, ліберальна
За ступенем надійності	висока, середня, низька
За масштабами	макрорівня, мікрорівня
За станом	повна нестабільність, часткова нестабільність, часткова стабільність, повна стабільність, статична стабільність, мобілізаційна стабільність, динамічна стабільність

Завдяки використанню політологічного підходу стає можливим виділення необхідних для класифікації критеріїв та найбільш загальних типів суспільної стабільності. При цьому кожен із наведених типів може бути, у свою чергу, більш детально типологізований за умов виділення необхідних критеріальних ознак.

У подальшому дослідженні запропонованої тематики необхідним є чітке визначення передумов та критеріїв забезпечення процесу суспільної стабільності; розгляд основних суб'єктів державного управління та соціальних спільнот, які безпосередньо беруть участь у процесі забезпечення суспільної стабільності, що дозволило б деталізувати класифікацію суспільної стабільності.

Список використаних джерел

1. **Буржуазное** общество в поисках стабильности / А. А. Галкин, А. М. Салмин, С. В. Михайлов [и др.] ; под ред. А. А. Галкина. – М. : Наука, 1990. – 272 с.
2. **Иванов, В.** Политическая социология / В. Иванов, Г. Семигин. – М. : Мысль. – 2000. – 283 с.
3. **Кіндратець, О.** Політичні зміни і політична стабільність / О. Кіндратець // Політ. менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 55 – 67.
4. **Крупская, Е.** Роль организационной культуры в обеспечении социально-экономической стабильности общества / Е. Крупская, Е. Павлова // Юрист-онлайн : электрон. журн. – 2007. – № 4. – Режим доступа : www.shkolny.com.

5. **Макарычев, А.** Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки / А. Макарычев // Полис. – 1998. – № 1. – С. 149 – 158.

6. **Обновление** и стабильность в современном обществе: Сравнительный анализ / А. А. Галкин, М. И. Новинская, И. В. Данилевич [и др.] ; под общ. ред. А. А. Галкина. – М. : Весь мир, 2000. – 363 с.

7. **Пастернак-Таранушенко, Г.** Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київ. екон. ін-т менеджменту, 2003. – 320 с.

8. **Политическая** система. – Режим доступа : www.uvauga.ru.

9. **Політологічний** енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

10. **Політологія** : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко [та ін.] ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – [2-е вид., випр. і допов.]. – К. : Вища шк., 2001. – 414 с.

11. **Соловьев, А.** Политическая стабильность в социокультурном измерении: российские иллюстрации / А. Соловьев // Гос. управление : электрон. вестн. – 2003. – № 1. – Режим доступа : www.spa.msu.ru.

Надійшла до редколегії 26.12.08